

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДВНЗ «ДОНБАСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ»
КОМУНАЛЬНИЙ ЗАКЛАД «СПЕЦІАЛЬНА ШКОЛА
«ГАРМОНІЯ» КАМ'ЯНСЬКОЇ МІСЬКОЇ РАДИ

Вікторія Кордонець

Альона Лісовець

ІННОВАЦІЙНІ ПРАКТИКИ АДАПТАЦІЇ
ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА НА УРОКАХ
МОВНО-ЛІТЕРАТУРНОЇ ГАЛУЗІ ЗІ
ЗДОБУВАЧАМИ ОСВІТИ З ОСОБЛИВИМИ
ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ

Навчальний посібник

Слов'янск/Дніпро/Кам'янське - 2026

УДК 376.016-056.36:811.161.2:821.161.2(075.8)

К66

Рекомендовано до друку вченою радою
ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»
(Протокол № 8 від 26.02.2026 р.)

Рецензенти:

Мамічева Олена Володимирівна – доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри спеціальної освіти та інклюзії ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет».

Зорочкіна Тетяна Сергіївна – доктор педагогічних наук, професор, завідувачка кафедри початкової і спеціальної освіти, навчально-наукового інституту педагогічної освіти, соціальної роботи і мистецтва Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького;

К66 Кордонець В. В., Лісовець А. Інноваційні практики адаптації освітнього середовища на уроках мовно-літературної галузі зі здобувачами освіти з особливими освітніми потребами: навчальний посібник. Слов'янськ ; Дніпро, 2026. 96 с.

Навчальний посібник підготовлено як цілісне навчальне видання, що поєднує систематизований теоретичний матеріал із практичним інструментарієм для його поглибленого опрацювання та застосування в освітній діяльності.

У посібнику послідовно розкрито теоретичні засади адаптації та модифікації освітнього процесу в умовах інклюзивного навчання, окреслено психолого-педагогічні особливості здобувачів освіти з різними освітніми потребами, визначено принципи організації навчання української мови й літератури з урахуванням вимог сучасних освітніх стандартів. Теоретичні положення доповнено практичними завданнями, алгоритмами адаптації навчального матеріалу, прикладами диференційованих вправ та інтерактивних форм роботи, що сприяють кращому засвоєнню й осмисленню викладеного матеріалу.

Таким чином, навчальний посібник не лише висвітлює концептуальні та методичні основи адаптації освітнього середовища, а й забезпечує їх практичне опрацювання, що підсилює ефективність професійної підготовки та вдосконалення педагогічної діяльності в умовах інклюзивної освіти.

Видання адресоване здобувачам вищої освіти за спеціальністю А6 «Спеціальна освіта», а також учителям української мови та літератури, учителям початкових класів, асистентам учителя й педагогічним працівникам, які працюють у закладах загальної середньої та інклюзивної освіти.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВИХ СКОРОЧЕНЬ	4
ПЕРЕДМОВА	6
1. Навички читання та методика їх формування у здобувачів освіти з інтелектуальними порушеннями	9
2. Робота над художніми творами у спеціальній школі	20
3. Формування грамотного письма і граматичних умінь у дітей з інтелектуальними порушеннями	27
4. Методика навчання граматики і правопису учнів з інтелектуальними порушеннями	35
5. Формування мовленнєвих і писемних навичок у молодших школярів з інтелектуальними порушеннями	43
6. Комунікативна спрямованість навчання української мови в умовах спеціальної освіти	78
7. Методика розвитку мовлення учнів з інтелектуальними порушеннями на уроках письма, читання, граматики та правопису	87
СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	94

ПЕРЕЛІК УМОВИХ СКОРОЧЕНЬ

ООП – особливі освітні потреби

ІП – інтелектуальні порушення

НУШ – Нова українська школа

ІПР – індивідуальна програма розвитку

ПЕРЕДМОВА

Сучасні трансформаційні процеси в системі освіти України визначають нові стратегічні орієнтири розвитку педагогічної науки і практики, серед яких провідне місце посідає забезпечення рівного доступу до якісної освіти для всіх здобувачів освіти, зокрема осіб з особливими освітніми потребами. У контексті реалізації положень Законів України «Про освіту», «Про повну загальну середню освіту», Концепції Нової української школи, Державних стандартів початкової та базової середньої освіти особливої актуальності набуває проблема створення адаптивного, безпечного й розвивального освітнього середовища, що відповідає індивідуальним можливостям кожної дитини.

Мовно-літературна освітня галузь у цьому процесі відіграє визначальну роль. Саме через мовлення відбувається засвоєння навчального матеріалу, формування комунікативної компетентності, розвиток мислення, емоційної сфери, соціальної взаємодії. Мовлення є не лише засобом спілкування, а й інструментом пізнання, регуляції діяльності, становлення особистості. Недостатня сформованість мовленнєвих умінь і навичок, труднощі фонематичного сприймання, порушення звуковимови, лексико-граматичної будови мовлення або читацької діяльності можуть істотно ускладнювати освітню траєкторію дитини, знижувати її навчальну мотивацію та впевненість у власних можливостях.

Зростання кількості здобувачів освіти з різними освітніми потребами, розширення практики інклюзивного навчання, а також необхідність реалізації індивідуальних освітніх траєкторій зумовлюють потребу в оновленні підходів до організації освітнього процесу в межах мовно-літературної галузі. Традиційні методи викладання, орієнтовані на усередненого учня, поступово втрачають ефективність в умовах різнорівневих класів. Натомість актуалізуються інноваційні практики адаптації освітнього середовища, що передбачають диференціацію змісту,

варіативність форм роботи, використання цифрових інструментів, інтерактивних технологій, методів універсального дизайну навчання.

Адаптація освітнього середовища розглядається у посібнику як системний процес, що охоплює не лише зміну або спрощення навчального матеріалу, а й створення психолого-педагогічних умов, які забезпечують активну участь здобувача освіти в навчальній діяльності. Йдеться про організацію простору, структурування навчальних завдань, добір оптимальних методів подачі інформації, підтримку позитивної мотивації, формування навичок саморегуляції та взаємодії в колективі.

Теоретико-методологічною основою посібника є компетентнісний підхід, положення інклюзивної педагогіки, принципи дитиноцентризму, ідеї універсального дизайну навчання, а також сучасні наукові розробки в галузі спеціальної педагогіки, логопедії, психолінгвістики та методики навчання української мови й літератури. У роботі враховано результати досліджень щодо ролі мовлення у психічному розвитку дитини, взаємозв'язку усного й писемного мовлення, впливу мовленнєвих порушень на формування навчальної діяльності.

Метою даного навчального посібника є науково-методичне обґрунтування та систематизація інноваційних практик адаптації освітнього середовища на уроках мовно-літературної галузі, спрямованих на забезпечення ефективного навчання здобувачів освіти з особливими освітніми потребами.

У посібнику розкрито: сутність адаптації та модифікації освітнього процесу; психолого-педагогічні особливості здобувачів освіти з різними типами порушень розвитку; принципи організації інклюзивного навчання в межах мовно-літературної галузі; алгоритми взаємодії педагогів у команді психолого-педагогічного супроводу; приклади інноваційних методик і технологій, спрямованих на розвиток мовленнєвої та читацької компетентностей.

Наукова новизна посібника полягає у комплексному підході до розгляду адаптації освітнього середовища саме в контексті мовно-літературної галузі з урахуванням міждисциплінарної взаємодії педагогів, а також у систематизації практичних інструментів адаптації навчального матеріалу відповідно до сучасних стандартів освіти.

Практична значущість роботи визначається можливістю безпосереднього використання матеріалів посібника в освітньому процесі: під час планування уроків, розроблення адаптованих завдань, складання індивідуальних програм розвитку, організації корекційно-розвивальної роботи, підготовки до педагогічних рад і методичних заходів.

Структура посібника логічно вибудована відповідно до його мети та завдань і охоплює теоретичний, методичний та практичний блоки. Теоретичний розділ присвячено аналізу сучасних підходів до інклюзивної освіти та адаптації освітнього середовища. Методичний розділ містить систематизований опис інноваційних технологій навчання. Практичний блок представлено прикладами адаптованих завдань, зразками організації уроків, рекомендаціями щодо командної взаємодії педагогів.

Матеріали посібника апробовано в процесі педагогічної діяльності в умовах закладів загальної середньої освіти та інклюзивних класів, що підтверджує їх ефективність і практичну доцільність.

Посібник адресовано вчителям української мови та літератури, учителям початкових класів, асистентам учителя, вчителям-логопедам, студентам педагогічних спеціальностей, слухачам курсів підвищення кваліфікації та всім фахівцям, які здійснюють психолого-педагогічний супровід здобувачів освіти з особливими освітніми потребами.

Отже, представлений навчальний посібник відповідає сучасним освітнім запитам, сприяє реалізації принципів інклюзивності та дитиноцентризму, підвищує професійну компетентність педагогів і забезпечує науково-методичне підґрунтя для створення ефективного адаптивного освітнього середовища.

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Вавіна Л. С. Літературне читання: підручник для осіб з особливими освітніми потребами (F 70) 3 клас. Чернівці : Букрек, 2020. 160 с.
URL: <https://drive.google.com/file/d/1-9vDKAb5EdaNt5LeElcPIzWjwufVWiK4/view?usp=sharing>
2. Ігнатович О.М. Психологічні основи розвитку фахової інноваційної культури педагогічних працівників : монографія К. : Центр учбової літератури, 2009. 288 с.
3. Інститут модернізації змісту освіти (<https://imzo.gov.ua/model-ni-navchal-ni-prohramy/>).
4. Калмикова Л. О. Перспективність і наступність в навчанні мови й розвитку мовлення дітей дошкільного і молодшого шкільного віку: психолінгвістичний і лінгвометодичний виміри : навч.-метод. посіб. Київ : Слово, 2017. 448 с.
5. Карабін О.Й. Гейміфікація в освітньому процесі як засіб розвитку молодших школярів. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і 9 загальноосвітній школах*: збірник наукових праць. Запоріжжя, 2019. № 67. Т. 1. С.44-47.
6. Коваль Г. П., Деркач Н. І., Наумчук М. М. Методика викладання української мови: навчальний посібник для студентів педінститутів, гуманітарних університетів, педагогічних коледжів спеціальності «Педагогіка і методика початкового навчання». Тернопіль : Астон, 2008. 288 с.
7. Коваль В. О., Маслюк К. А. Методика навчання української мови у загальноосвітніх навчальних закладах : навчально-методичний посібник для студентів філологічних факультетів. Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини. 2-ге вид., переробл. і допов. Умань : ПП Жовтий О. О., 2014. 268 с.
8. Кравець Н. П. Розвиток мовлення в учнів молодших класів допоміжної школи на уроках читання та української мови : навчально-

методичний посібник. Київ : А.С.К., 1998. 127 с.

9. Лемко Г. І. Значення гри для виховання дитини [Електронний ресурс]. Materialy IV Mezinarodni vedecko-prakticka konference «Zpravy vedecke ideje – 2008». Dil 7. Pedagogika. Psychologie a sociologie. Hudba a zivot. Praha : Publishing House “Education and Science” s.r.o., 2008. S. 47–50.

Режим доступу до статті:
http://www.rusnauka.com/29_NNM_2008/Pedagogica/36107.doc.htm

10. Любчич Н.В. До проблеми спеціальної методики навчання української мови розумово відсталих учнів спеціальної школи. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Серія 19. Корекційна педагогіка та спеціальна психологія*. Випуск 30: збірник наукових праць. Київ : Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2015. С. 125-132. URL: <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/12005>

11. Марченко І.С. Спеціальна методика початкового навчання української мови : навч.-метод. посіб. К. : ВД «Слово», 2010. 285 с.

12. Марченко І.С. Спеціальна методика початкового навчання української мови (логопедична робота з корекції порушень мовлення у дошкільників). Навчальний посібник для студентів вищих педагогічних навчальних закладів. Спеціальність: Корекційна освіта (логопедія). 1-видання. К. : Видавничий Дім «Слово», 2010. 288 с.

13. Методика навчання української мови в початковій школі : навчально-методичний посібник для студентів вищих навчальних закладів / за наук. ред. М. С. Вашуленка. Київ: Літера ЛТД., 2011. 364 с.

14. Навчання дітей з важкими розумовими вадами. Посібник для учителів / Переклад з польськ. Львів: Галицька видавнича спілка, 2001. 160 с.

15. Онлайн-курс для вчителів початкової школи. EdEra. Режим доступу до ресурсу: <https://courses.ed-era.com/courses/course-v1:MON-EDERA-OSVITORIA+ST101+st101/about>

16. Піонтківська Г. С. Вивчення поетапності навчання правопису учнів допоміжної школи на практичних заняттях з спецметодики української мови. Соціально-психологічні проблеми професійної підготовки майбутнього вчителя: тези доп. і повідомл. міжвуз. наук.-практ. конф., 23-25 берез. 1992 р. К., 1992. С. 368–369.

17. Програми з української літератури (<https://imzo.gov.ua/model-ni-navchal-ni-prohramy/movno-literaturna-osvitnia-haluz/ukrains-ka-literatura/>)

18. Рібцун Ю.В. Учні початкових класів із тяжкими порушеннями мовлення: навчання та розвиток : навч.-метод. посіб. Львів : Світ, 2020. 268 с.

19. Чеботарьова О., Блеч Г., Бобренко І., Гладченко І., Мякушко О., Трикоз С., Сухіна І., Ярмола Н. Особливості реалізації компетентнісного підходу в освіті дітей з інтелектуальними порушеннями: навчально-методичний посібник. За наук. ред.: О. Чеботарьової, І. Сухіної. Київ : ІСПП імені Миколи Ярмаченка НАПН України, 2019. 233 с.

20. Ульянова Т. К. Методика викладання граматики і розвитку мовлення учнів допоміжної школи. Київ : КДПІ, 1995. 94 с.

21. Хомик Т.В. Шляхи подолання фонологічних труднощів у молодших школярів з тяжкими порушеннями мовлення. XIV Міжнародна науково-практична конференція «Спеціальна і інклюзивна освіта: проблеми та перспективи», 15-16 квітня 2021 р., м. Кам'янець-Подільський. За ред. О. В. Гаврилова. Кам'янець-Подільський: Видавець Ковальчук О. В. 2021. С. 161-163.

22. Чередніченко Н.В. Початковий курс навчання української мови молодших школярів із тяжкими порушеннями мовлення : навч.-метод. посіб. К. : Видавничий дім Слово, 2012. 208 с.

23. Щербань П. М. Дидактичні ігри у навчально-виховному процесі. Початкова школа. 1997. № 9. С.18-23.

Посилання:

1. Інститут модернізації змісту освіти (<https://imzo.gov.ua/model-ni-navchal-ni-prohramy/>).
2. Програми з української мови (<https://imzo.gov.ua/model-ni-navchal-ni-prohramy/movno-literaturna-osvitnia-haluz/ukrains-ka-mova/>)
3. Програми з української літератури (<https://imzo.gov.ua/model-ni-navchal-ni-prohramy/movno-literaturna-osvitnia-haluz/ukrains-ka-literatura/>)